

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทानตะตามทรรศนะ พุทธปรัชญาเถรวาท

A CRITICAL STUDY OF THE CONCEPT OF BRAHMAN IN PHILOSOPHY OF VEDANTA IN THE VIEW OF BUDDHIST PHILOSOPHY.

พระมหาโสฬส ขนุตโตโม (พรมมา)*

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะ 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า พรหมันในปรัชญาเวทานตะ ในระยะแรกหมายถึงความรู้อันศักดิ์สิทธิ์และประเสริฐ ต่อมาความหมายได้กลายเป็นเรื่องของปรัชญา แนวคิดพรหมันจึงกลายเป็นสิ่งที่แท้จริงสูงสุด เป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่งในโลกจักรวาล พรหมันจึงมีฐานะเป็นผู้สร้าง ผู้ปกครอง และผู้ทำลาย เรียกว่า ตรีมูรติ พรหมันถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) นิรคุณพรหมัน มีลักษณะแผ่กระจายครอบคลุมจักรวาลโดยมายุ 2) สคุณพรหมัน เป็นพรหมองค์เทียม ไม่ใช่ลักษณะแท้ เป็นความจริงชั้นสมมติ เป็นโลกบัญญัติ ส่วนนิรคุณพรหมันนั้น เป็นลักษณะแท้ เป็นความจริงชั้นปรมาตม์ พรหมันมีคุณลักษณะ 3 คือ สัต จิต อานันตะ ปรัชญาเวทานตะได้เสนอว่าบุคคลควรทำลายอวิชชาเพื่อเข้าถึงพรหมันกลายเป็นเอกภาพกับพรหมัน ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทได้ปรับความหมายคำว่าพรหมใหม่ใช้ในเชิงคุณธรรม หมายถึงความเจริญ ทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้นพรหมถูกจัดเป็น 2 ประเภทคือ 1) บุคลาธิษฐาน เพื่อใช้เป็นข้อเปรียบเทียบยกย่องบุคคลผู้มีพรหมวิหารธรรม 4 คือ มี เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา 2) ธรรมาธิษฐาน เพื่อใช้เป็นหัวข้อเพื่อแสดงธรรมเข้าถึงพรหม อย่างไรก็ตาม หากถามว่า พรหมในพุทธปรัชญาเป็นอย่างไร ตอบว่า พรหมในพุทธปรัชญาก็คือเทวดาในชั้นพรหมโลก พรหมเหล่านี้เคยเป็นมนุษย์มาก่อน ด้วยอำนาจแห่งการปฏิบัติจนบรรลุคุณพิเศษมีฌานเป็นต้น แล้วฌานไม่เสื่อมจึงได้เกิดเป็นพรหม พรหมเหล่านั้นจึงไม่อยู่ในฐานะเป็นพระเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง

ผลการวิเคราะห์วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า พุทธปรัชญาปฏิเสธแนวคิดพรหมันในปรัชญาเวทานตะในฐานะพระเจ้าผู้สร้างโลกจักรวาล เพราะเห็นว่า พรหมยังคงเวียนว่ายตายเกิด ในวัฏฏะสงสารเช่นเดียวกับมนุษย์ และเห็นว่า โลกจักรวาลเป็นไปตามธรรมชาติแบบวงจรอยู่ภายใต้กฎแห่งเหตุปัจจัยในการวิจัยพบว่า แนวคิดเป้าหมายความจริงสูงสุด (โมกษะ) ในทรรศนะปรัชญาเวทานตะจะคล้ายคลึงกับ พระนิพพานในทรรศนะพุทธปรัชญา แต่ที่ต่างกัน คือ ความจริงสูงสุด

* หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

(โมกษะ) ในปรัชญาเวทาคะเป็นแบบอัตตา ส่วนความจริงสูงสุด (พระนิพพาน) ในพุทธปรัชญาเป็นแบบอนัตตา

คำสำคัญ : ความหมาย ประเภทและคุณสมบัติ คุณลักษณะ และเป้าหมาย

ABSTRACT

This Dissertation entitled ‘A Critical Study of Concept of Brahman in Philosophy of Vedanta’ has three objectives: 1) to study the concept of Brahman in philosophy of Vedanta 2) to study the concept of Brahma in Theravada Buddhist philosophy, and 3) to critically analyze the concept of Brahman in philosophy of Vedanta according to Theravada Buddhist philosophy. This is a documentary research.

In the study, in early stage the concept of ‘Brahman’ in Vedanta philosophy basically refers to sacred and supreme knowledge and later on becoming a philosophical matter. Then, the concept of Brahman becomes ultimate reality becoming the First mover of all things in the universe. Based on this Brahman is clearly regarded as a Creator, Ruler and Destroyer named as Trimurati. In this matter, Brahman is divided into two types: 1) Nirguna Brahman; its attributes spread covering the universe as illusion, 2) Saguna Brahman; this is regarded as artificial Brahman possessing unreal attributes due to its conventional worldly aspects. As regards Nirguna Brahman, it is ultimate real. As far as Brahman is concerned, it possesses three essential qualities: Sat (truth), Citta (consciousness) and Ananda (bliss). In this regard, Vedanta philosophy recommended that one should get rid of Vaidya (ignorance) in order to reach Brahman becoming the one with Brahman. In the study of Buddhist philosophy, it was found that the word ‘Brahma’ was slightly changed into the dimensions of virtue which etymologically embraces the meaning of prosperity, both worldly and supramundane areas. In Buddhism, therefore, Brahma basically refers to two types of things: 1) Puggalādhībhāṇa; this is used as a comparison of a man whose mind is of four sublime states of mind, loving kindness, compassion, sympathetic joy and equanimity, 2) Dhammādhībhāṇa; this refers to Dhamma leading to Brahma. However, if a question is asked as to how is Brahma in Buddhist philosophy. While

answering this question, Buddhist philosophy claimed that Brahmas are actually Devas in the world of Brahma; they used to become human beings but through the power of absorption they are born as Brahma, therefore, those Brahmas are not regarded as a Creator of things. In the study of third objective, it was found that the concept of Brahman as was clearly claimed by Vedanta philosophy has been refuted by Buddhist philosophy as the creator of the universe on the ground that those Brahmas are still under the endless circle of life and death as were done by human beings and the universe as such by nature is also under the law of cause and effect. In this research, the ultimate reality (Moksha) in Vedanta philosophy is to attain Brahman. This is similar to the concept of Nibbāna in Buddhist philosophy but the such reality in Vedanta philosophy possesses substantial self, meanwhile, the ultimate reality in Buddhist philosophy claims non-substantial self.

Keywords: Meaning, types and specifications, features, target.

1. บทนำ

เรื่องพรหมันในปรัชญาเวทानตะคือหลักคิดของปรัชญาอุปนิษัทในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง พรหม โลก และชีวิต ดังนั้น ปรัชญาเวทานตะคือรากเหง้าของปรัชญาที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าโดยตรง กล่าวคือเรื่องพรหมนั้นเอง ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาเวทานตะจึงมีความสำคัญเป็นอันมากในการให้ทรรศนะทางปรัชญาในเรื่องของความจริงสูงสุดที่เกี่ยวข้องกับปฐมกรรมมูลเหตุแห่งผู้สร้างสรรพสิ่ง เรื่องพรหมันกับความเป็นสาเหตุนี้ในทรรศนะปรัชญาเวทานตะดังกล่าวนี้ได้เป็นประเด็นข้อถกเถียงของ นักปรัชญาศาสนาในยุคสมัย ทั้งนี้ แม้แต่พุทธปรัชญาเถรวาท ที่ถือกำเนิดจากดินแดนแห่งประเทศอินเดียที่ยุคสมัยนั้นที่มีแนวคิดความเชื่อพรหมันกับความเป็นสาเหตุอย่างลงลึกซึ่งเช่นกัน แต่กลับมีมุมมองขัดแย้งกับระบบความเชื่อของปรัชญาเวทานตะอย่างสิ้นเชิง ผู้เขียนใคร่ขอยกตัวอย่างในเบื้องต้น เพื่ออธิบายเชิงเหตุผลในทรรศนะของพุทธศาสนา ต่อปัญหาความเป็นสาเหตุแห่งสรรพสิ่ง โดยที่พุทธปรัชญามีมุมมองว่าสรรพสิ่งที่กำเนิดทั้งรูปธรรมและนามธรรมว่าเป็นกฎธรรมชาติมิใช่เป็นสิ่งที่พระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้น กล่าวคือเป็นสังขตธรรมอันมีปัจจัยปรุงแต่งเป็นสาเหตุ เป็นกฎธรรมชาติ กฎแห่งเหตุและผลคือ

อิมสมิ สติ อิทิ โทติ

เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

อิมสสุปปาทา อิทิ อุปปชติ

เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมสสมิ อสติ อิทิ น โทติ

เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี

อิมสส นิโรธา อิทิ นิรุชฌติ

เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ

จากพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นได้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีมุมมองมูลเหตุแห่งสรรพสิ่งในแบบธรรมชาติที่มีเหตุปัจจัย ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือว่าสิ่งไม่มีชีวิตย่อมอยู่ภายใต้กฎนี้ อาจกล่าวได้ว่าพุทธปรัชญาเป็นธรรมชาตินิยมในเชิงสัมพันธ์แบบวิวัฒนาการของสรรพสิ่ง นี้เท่ากับพระพุทธานุภาพปฏิเสธเรื่องพระเจ้าหรือพรหมผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ เหตุที่พุทธปรัชญาปฏิเสธเรื่องพรหมันกับความเป็นสาเหตุ ว่าตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า “พระพรหม” นั้นคือผู้ที่ได้สำเร็จมานคือยังเวียนว่ายตายเกิดหลังจากตายแล้วได้เข้าถึงพรหมโลก ด้วยมานที่ยังไม่เสื่อมส่วนพรหมจะอยู่ชั้นไหนขึ้นกับอำนาจของมานของผู้นั้นบรรลุมาน พระพรหมจึงมีภูมิอาศัยเป็นชั้น ๆ ตามระดับภาวะจิตที่สูงกว่ากันตามชั้นภูมิธรรม ดังความในภาษาบาลีว่า “ปฐมม ฌานํ ปรีตํ ภาเวตวา กตถ อุปปชฺชนติ ปฐมม ฌานํปรีตํ ภาเวตวา พุทฺธมปาริสฺสขานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชนติ” แปลว่า “บุคคลเจริญปฐมม ฌานได้อย่างสามัญ ไปเกิดที่ไหน? บุคคลเจริญปฐมม ฌานได้อย่างสามัญ ไปเกิดเป็นสหายของเทวดาชั้นพรหมปาริสักขา” และคำว่า “สทฺสส พุทฺธมา ทวิสทฺสส พุทฺธมาติ อาทิสฺส ทิมหาพุทฺธมาติ พุทฺธมาติ วุจฺจติ” แปลว่า ท้าวมหาพรหม ในคำทั้งหลายมีคำว่าสทฺสสพรหมทวิสทฺสสพรหม ดังนี้ เป็นต้น ท่านเรียกว่าพรหม พรหมในพุทธศาสนาได้ให้ความใหม่ไปในทางปฏิบัติโดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือปุคคาธิชฐาน และ ธรรมาธิชฐาน

ปัญหาเรื่องความเชื่อพรหมันในระบบปรัชญาเวทานตะทำนองนี้ เชื่อว่ายังเป็นข้อถกเถียงของปรัชญาเมธีมาทุกยุคทุกสมัยจนมาถึงในปัจจุบันนี้ และเชื่อว่ายังมีผู้ต้องการอยากรจะทราบสาเหตุใดพุทธปรัชญาเถรวาทผู้ซึ่งถือกำเนิดมาจากดินแดนอินเดียเช่นกัน แต่ทำไมกลับเห็นว่าความเป็น

แห่งสรรพสิ่งว่าเป็นกฎธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทानตะ ตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อตอบโจทย์ในประเด็นข้อนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทानตะ
- 2.2 เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2.3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะพุทธ

ปรัชญา เถรวาท

3. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย ผู้ศึกษาจำกัดขอบเขตเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวกับพรหมัน ในปรัชญาเวทานตะ และพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท เจาะจงศึกษาเฉพาะประเด็น ความหมาย ประเภทและสมบัติ คุณลักษณะ องค์คุณสัมพันธ์ และเป้าหมายสูงสุด โดยจะศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เนื้อหาสอดคล้องกัน เพื่อที่จะได้นำเนื้อหาแนวคิดของปรัชญาเวทานตะที่เป็นประเด็นข้ออ้างตามความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพรหมันของปรัชญาเวทานตะ มามองตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท

4. วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คือ มุ่งค้นคว้ารวบรวมเอกสารข้อมูลชั้น “ปฐมภูมิ” ที่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะ และแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาท ตลอดถึงข้อมูลชั้น “ทุติยภูมิ” กระบวนการวิจัย เมื่อได้ข้อมูลเพียงพอแก่ความต้องการแล้ว จากนั้นนำข้อมูลมาทำการศึกษาวิเคราะห์ แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปผลการวิจัย อภิปรายและข้อเสนอแนะ

5. ผลการวิจัย

5.1 ผลการวิจัยพบว่า ความหมายของพรหมันในปรัชญาเวทानตะตามทรรศนะพุทธ

ปรัชญาเถรวาท : พรหมันในปรัชญาเวทानตะ มีที่มาจากรากศัพท์ พฺรหฺ ธาตุหรือ พรหฺ ธาตุในภาษา ดั้งนั้น คำว่าพรหมัน ที่ใช้อยู่ในคัมภีร์อุปนิษทหมายถึงถึงประเสริฐ ผู้ใหญ่ เจริญเต็มโต โดยที่แนวคิดของปรัชญาเวทानตะเชื่อว่าสิ่งซึ่งเป็นปฐมเหตุคือพรหมันซึ่งหมายถึงสคุณพรหมันเป็นบุคลิกพรหมัน เป็นพระเจ้าผู้มีคุณสมบัติประเสริฐล้ำเลิศ มีลักษณะปรากฏเป็น 3 องค์ใหญ่ที่เรียกว่าตรีมูรติ คือ พรหม ผู้เป็นพระเจ้าผู้สร้าง พระวิษณุ ผู้เป็นผู้คุ้มครองรักษา และพระศิวะ ผู้ทำลายล้าง ฉะนั้น คำว่า พรหมันจึงหมายถึงสิ่งที่เป็นมูลการณ์ของสรรพสิ่ง กล่าวคือ สรรพสิ่งล้วนมาจากพรหมัน จุดเริ่มต้นของปรัชญาพระเวทก็คือความเชื่อในเรื่อง “อาตมัน” และ “พรหมัน” นั่นเอง หากวิเคราะห์ตามอุปนิษท ที่เรียก “อันติมสัจ” หรือว่า “พรหมัน” เอกนิยมทางมโนภาพ (Idealistic Monism) หรือจะเรียกว่ามโนภาพนิยมหรือจิตนิยมชนิดเอกนิยม ในเชิงเหตุผลอุปนิษทยืนยันว่ามีสิ่งอันยิ่งใหญ่ที่มีอยู่ เป็นอยู่อย่างเดียวชั่วนิรันดร์ ซึ่งได้มีอยู่แล้วก่อนสิ่งอื่นใดทั้งปวง สิ่งนั้นคือ พรหม พรหมันเป็นผู้ให้กำเนิดสากลโลก มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง เป็นเหตุอย่างเดียวย่อมไม่เป็นผลของสิ่งใดอีก กล่าวคือทุก ๆ สิ่งเกิดแยกออกไปจากพรหม

แต่ในทรรศนะพุทธปรัชญาให้ความหมายพรหมว่า ผู้เจริญรุ่งเรือง ความประเสริฐและความบริสุทธิ์ เพราะผลของบุญกุศลที่ได้เจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุล้วนแล้วฉานไม่เสื่อมในขณะที่ยังมีชีวิตอุบัติเป็นพรหม ดังมีรูปวิเคราะหว่า “พฺรหฺนติ วุฑฺฒนติ อติปณฺเฑติ ฌานาติคุณะหิตี พรหมานโน ฯ” แปลว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณพิเศษมีฉานเป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ประณีตมากเป็นต้น ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า พรหม” พรหมมีสถานะเป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่ไม่เกิดบนสวรรค์ แต่ระดับของพรหมขึ้นอยู่กับคุณพิเศษมีฉานที่สำเร็จชั้นภูมิ นอกจากนี้ พรหมที่มีรูปเรียกว่ารูปพรหม ส่วนพรหมที่ไม่มีรูป เรียกว่า อรูปพรหม มีเพศเป็นชาย เมื่อแจกรูปศัพท์เชิงวิเคราะห์มักไขในความหมายเป็นประธานของประโยค เช่นคำว่าพรหม ส่วนที่หมายถึงพระพรหม มักใช้เป็นคำคุณศัพท์สำหรับใช้อธิบายถึงความประเสริฐติงามของพรหมในเชิงคุณธรรมโดยที่พุทธปรัชญาได้ปรับความหมายใหม่ พรหมจึงหมายถึงความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

กล่าวโดยสรุปว่า ปรัชญาเวทานตะเชื่อว่าพรหมันคือความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ ความเจริญ สิ่งสูงสุด ถือว่าพรหมันคือความจริงสูงสุด (Ultimate reality) สรรพสิ่งขึ้นอยู่กับพรหมัน กล่าวคือพระเจ้ามีอำนาจในการดลบันดาล ซึ่งต่างจากมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าพรหมคือเจริญรุ่งเรือง เป็นไปในทางปฏิบัติโดยหมายถึงพรหมทั้ง 2 ประเภทคือ ปุคลาธิชฐาน และธรรมาธิชฐาน ดังนั้นพรหมจึงมีสถานะเป็นเพียงบุคคลที่สำเร็จฉาน แล้วฉานไม่เสื่อมไปเกิดเป็นพรหมในชั้นพรหมโลกเท่านั้น ในทรรศนะพุทธปรัชญาจึงไม่ใช้หมายถึงพระพรหม เป็นพระเจ้าผู้สร้าง เป็นสิ่งศักดิ์ดีทำการบูชาอ่อนน้อมขอพรเพื่อให้ท่านดลบันดาลให้ได้ พรหมก็คือสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่อยู่ในระดับสุขคติ เช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งยังมีกิเลสและยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะสงสารเช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งต่างกับทรรศนะปรัชญาเวทานตะที่ถือว่าพรหมเป็นพระเจ้า

5.2 ผลการวิจัยพบว่า ประเภทและคุณสมบัติของพรหมันในปรัชญาเวทानตะตาม

ทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท : พรหมันในทรรศนะปรัชญาเวทานตะ มี 2 ประเภทคือ สคฺคพรหมันมีสถานภาพเป็นพรหมันระดับรอง เรียกว่า อปรพรหมัน หรืออิศวระ เป็นภาคปุคฺคาธิฐานของสิ่งสมบุรณ์ เป็นพระเจ้าที่มีตัวตนเป็นตัวบุคคล การอธิบายถึงพรหมันในลักษณะนี้เป็นการกล่าวพรหมันในแง่โลกียะ คุณลักษณะของสคฺคพรหมันนั้นเป็นเทพเจ้าแห่งสรรพสิ่ง เป็นผู้รู้ทุกสิ่ง เป็นผู้คุ้มครองทุกสิ่งจากภายในและเป็นที่สิ้นสุดแห่งสรรพสิ่งทั้งปวง ดังฉานโทคยะอุปนิษัทได้กล่าวไว้ด้วยคำว่า ตัชฺชลาเน ซึ่งหมายถึงสิ่งนั้น เป็นที่เกิดของโลก เป็นที่กลับคืนไปสู่แห่งโลก เป็นที่อิงอาศัยและดำรงอยู่ ไตตติรียะอุปนิษัทก็กล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันว่าสิ่งซึ่งเป็นที่เกิดของสรรพสิ่งเป็นที่อิงอาศัยแห่งสรรพสิ่ง และเป็นที่กลับคืนสู่แห่งสรรพสิ่ง ข้อความที่ยกมาจากอุปนิษัทจากบทที่นำเสนอข้างต้นมานั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของ พรหมันในลักษณะที่เป็นสคฺคพรหมัน ซึ่งมีคุณสมบัติในการสร้างโลก รักษาโลก และทำลายโลก ส่วนพรหมันหมายถึงนิรคฺคพรหมันเป็นอบุคฺคิพรหมันผู้ไม่มีรู้เป็นอจินไตย ไม่อาจนิยามด้วยคุณสมบัติใดได้ เพียงแต่รู้ว่ามิใช่เป็นความจริงอันติมะ เป็นจิตบริสุทธิ์ ไม่มีขอบเขตจำกัด มีธรรมชาติเป็นความบรมสุข นิรคฺคพรหมัน มีสถานภาพเป็นพรหมันระดับสูงสุด เรียกว่า ปรพรหมัน ในคัมภีร์อุปนิษัทได้กล่าวว่า ปรพรหมันถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของมนุษย์ที่ต้องพยายามไปให้ถึงในชาตินี้ เพื่อความหลุดพ้นเป็นอิสระจากอวิชชาและทุกข์ภัยในวัฏสงสารตลอดไป ปรพรหมัน เป็นภาคธรรมาธิฐานของสิ่งสมบุรณ์ นิรคฺคพรหมันเท่านั้นมีลักษณะเป็น สัต จิต อานันตะ กล่าวคือสัตคือความมิใช่อยู่จริง จิตคือความรู้และอานันตะคือความสุขสูงสุดทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่หาที่สุดมิได้ หาขอบเขตมิได้ การอธิบายถึงพรหมันในลักษณะนี้เป็นการอธิบายถึงพรหมันในแง่โลกุตระ

แต่ในทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทพรหมคือเจริญรุ่งเรืองเป็นไปในทางปฏิบัติโดยหมายถึงพรหมทั้ง 2 ประเภทคือ ปุคฺคาธิฐาน และธรรมาธิฐาน พรหมในพุทธปรัชญาถูกอธิบายเสียใหม่เป็นสองแนวคิด คือ พรหมที่เป็นปุคฺคาธิฐาน และ พรหมที่เป็นธรรมาธิฐาน พรหมที่เป็นปุคฺคาธิฐานนั้น ได้แก่ เทวดาจำพวกหนึ่ง ที่อยู่ในชั้นพรหมโลก ซึ่งเป็นชั้นที่สูงกว่าสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น ที่เรียกว่าชั้นกามาวจรโลก เพราะเหตุที่เทพทั้งหลายที่อยู่ในชั้นกามาวจรทั้งนั้นได้รับการขนานนามว่า เทวดา ส่วนเทพชั้นรูปาวจรและอรูปาจรทั้งหมดนั้นจะถูกเรียกว่า พรหม แต่ที่ระบุนั้นแตกต่างกันหมู่พรหม คือ เทพชั้นรูปาวจร ได้แก่ รูปพรหม และเทพชั้นอรูปาจร ได้แก่ อรูปพรหม พรหมทั้งหลายนั้นเป็นผู้มีคุณวิเศษ มีรัศมี มีทิพย์สมบัติ มีวิมานเป็นที่สถิต มนุษย์ทั้งหลายสามารถที่จะมาบังเกิดเป็นพรหมได้ด้วยการบำเพ็ญกุศลจนได้บรรลุนิพพาน เมื่อตายแล้วก็สามารถที่จะมาบังเกิดในชั้นพรหมโลกต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจมาน โดยที่ปุคฺคาธิฐานพรหมมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นเทวดาชั้นสูงที่มีกำเนิดแบบโอปปาติกะ โดยเสวยรูปอันสมบุรณ์เต็มทีในเวลาที่อยู่ขี้นมาถือกำเนิดด้วยเหตุแห่งกุศลกรรมที่เกิดจากการเจริญสมถกรรมฐานจนสำเร็จรูปาวจร 4 เป็นรูปพรหม 16 และอรูปาจร 4 เป็นอรูปพรหม 4 มีที่เกิดในสุคติพรหมโลก 20 ชั้น และกลุ่มบุคคลที่มีคุณธรรมสูงที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุคคลที่มีความประพฤติปฏิบัติที่ประเสริฐและยากยิ่งให้เป็นพรหม เช่น มารดาบิดา ครูบาอาจารย์ อริยบุคคล ที่มีถือพรหมจรรย์ เช่น พราหมณ์ พระอรหันต์ พระปัจเจก

พุทธเจ้า และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ส่วนธรรมาธิษฐานพรหม คือ การยกธรรมมาแสดงเป็นพรหม หรือเป็นปฏิปทาไปสู่ความเป็นพรหม คือ โสตาปตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และอรหัตตผล ซึ่งหมายถึง อริยมรรคมีองค์ 8 และพรหมวิหาร 4 หรืออัปปมัญญา คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ส่วนบุคลาธิษฐานพรหมคือกลุ่มที่เป็นเทวดามีที่อยู่เรียกว่า พรหมโลก ได้แก่ รูปพรหมทั้ง 16 และ อรูปพรหมทั้ง 4 ชั้น ดังนั้น พรหมจึงมีสถานะเป็นเพียงบุคคลที่สำเร็จฌานแล้ว ฌานไม่เสื่อมไปเกิดเป็นพรหมในชั้นพรหมโลกเท่านั้น ในทรรศนะพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่หมายถึงเอาพระพรหมเป็นพระเจ้าผู้สร้าง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำการบูชาอ้อนวอนขอพรเพื่อให้ท่านดลบันดาลให้ได้ พรหมก็คือสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่อยู่ในระดับสுகคติ เช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งยังมีกิเลสและยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะสงสารเช่นเดียวกับมนุษย์ซึ่งต่างกับทรรศนะปรัชญาเวทาคะที่ถือว่าพรหมเป็นพระเจ้า

ทั้งนี้ พรหมทั้ง 2 ประเภทในพระพุทธศาสนาซึ่งจะสอดคล้องกับพรหมันในปรัชญาเวทาคะเช่นกัน แต่พรหมทั้งสองประเภทในพุทธศาสนาถูกใช้เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เพื่อเป็นคำสั่งสอนแก่พุทธศาสนิกชนโดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์ต่อการดำเนินวิถีชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม หลักคุณธรรมนี้เป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวนำจิตใจของคนในสังคม กล่าวคือเป็นข้อปฏิบัติขัดเกลา หรือจัดระเบียบทางสังคม เหตุที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากมนุษย์ เป็นสัตว์สังคมมีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ หากไม่มีกฎระเบียบ หรือคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ย่อมทำให้เกิดผลการกระทบกระทั่งซึ่งกันและกันได้ หากพิจารณาจะเห็นว่าหลักคุณธรรมพรหมวิหาร 4 นี้ มุ่งเน้นให้สังคมดำเนินวิถีชีวิตด้วยการอยู่ร่วมกันด้วยความรักความเมตตาเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และใช้เปรียบกับบุคคลที่มีคุณธรรมสูง ผู้มีภาวะจิตใจกายที่ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม 4 เช่น พระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ที่ล้วนเป็นผู้บรรลุอริยมรรคแล้ว ซึ่งมีสภาวะจิตบริสุทธิ์ตั้งมั่นในพรหมวิหารธรรม 4 อันเป็นเครื่องอยู่ประเสริฐ นอกจากนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้หลักคุณธรรมพรหมวิหาร 4 สำหรับยกย่องพ่อแม่ว่าเป็นผู้มีคุณธรรมสูงเป็นดังพรหม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร” หมายถึงพ่อแม่เป็นพรหมของบุตร ที่กล่าวว่าพ่อแม่เป็นพรหมของบุตร เพราะความที่พ่อแม่เป็นผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา ครบถ้วนสมบูรณ์

นอกจากนี้ พรหมวิหารธรรมนี้ยังถือว่าเป็นหลักคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่ที่มีต่อผู้น้อย เช่น คุณธรรมของครูบาอาจารย์ที่มีต่อลูกศิษย์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง เป็นต้น ส่วนพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐานในทรรศนะพุทธศาสนานั้นคือการยกหัวข้อธรรมสำหรับความเป็นพรหม หรือปฏิปทาที่เป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นพรหม คือ โสตาปตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล และ อรหัตตผล ซึ่งหมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 และพรหมวิหารหรือ อัปปมัญญา จะเห็นว่าหลักคุณธรรมพรหมวิหาร 4 นี้มีคุณประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม

กล่าวโดยสรุปว่า พุทธปรัชญาเถรวาทปฏิเสธระบบแนวคิด ของปรัชญาเวทาคะที่เชื่อว่าพรหมันเป็นเทพเจ้าสิ่งสมบูรณ์ มีฐานะผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง เป็นอมฤตและดำรงอยู่ในสถานะอย่างเดียวตลอดกาล แต่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่มองพรหมในแง่สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดที่อยู่ในฐานะเทพ

เจ้า ไม่มองในแง่พรหมมีคุณสมบัติสร้างสรรพสิ่งตามความเชื่อของเวทาคะ ซึ่งมุมมองพุทธปรัชญาถือว่าบุคคลที่เป็นพรหมได้ด้วยบรรลुरुูปมานและอรููปมานด้วยการพัฒนาจิตมีคุณธรรมสมบัติได้แล้วไปเกิดเป็นพรหมเสวยผลทิพยสมบัติในชั้นพรหมโลก กล่าวคือคุณสมบัติของพรหมนี้ บุคคลใดก็ตามเมื่อ มีความพยายามประกอบกรรมอันเป็นกุศลชั้นสูงจนสำเร็จเป็นรูปาวารกุศลธรรม หรือ อรูปาวจรกุศลแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมดีชั้นสูงนี้ เมื่อเขาถึงแก่อสัญชีพิตักขัยตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเกิดในชั้นพรหมโลก ทั้งนี้ จะเห็นว่า บุคลาธิษฐานนี้ในพุทธปรัชญาสำหรับใช้สำหรับยกย่องเปรียบบุคคลผู้มีคุณธรรมได้ดั่งเป็นพรหม ส่วนธรรมาธิษฐานนั้นใช้สำหรับยกเป็นหัวแสดงหลักธรรมแห่งการเข้าถึงความเป็นพรหม นี่คือการเห็นแย้งและปฏิเสธคุณสมบัติพรหมันในทรรศนะของปรัชญาเวทาคะโดยสิ้นเชิง ของพุทธปรัชญาเถรวาท

5.3 คุณลักษณะพรหมันในปรัชญาเวทาคะตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท :

ปรัชญาเวทาคะเชื่อว่าพรหมันมีคุณลักษณะในการสร้างสรรพสิ่ง เช่นการสร้างโลกจักรวาล โดยที่พรหมันในฐานะพระเจ้าไม่ต้องมีแรงจูงใจจากภายนอกหรือที่ใด ๆ ไม่มีความปรารถนาสร้าง (หรือจงใจ) การก่อกำเนิดของจักรวาลจึงไม่ใช่การทำงานหรือ กิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดของพรหมัน เพราะพลังอำนาจของพรหมันอันไม่มีขีดจำกัด ทำให้สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงแค่การเล่นของพรหมันเท่านั้น ลำดับชั้นของจักรวาล สรรพสิ่งชีวิต ปुरुષคือพรหมัน เป็นตัวรู้แจ้งสัจภาวะสูงสุด บ่อเกิดของทุกสรรพสิ่งเป็นผู้สร้าง อวยกต การไม่ปรากฏ เป็นพลังอำนาจ (มายา) ของพรหมันที่จะสร้างสิ่งหิรัณยครุณะ เป็นสิ่งแรกที่กำเนิดขึ้นในจักรวาล มีมหันตะบวกอาตมันเป็นตัวรู้ หิรัณยครุภวอมหันอาตมัน เป็นตัวก่อให้เกิดชีวิตมนุษย์ในโลก พุทธิ ตัวรู้หรือปัญญา มนัส ใจคิด สิ่งที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส และอินทรีย์ आयตนะที่เป็นตัวรับวัตถุจากภายนอกสสารอันเป็นที่มาของสรรพสิ่งชีวิตทั้งปวงเรียกว่า อชา ประกอบด้วยธาตุไฟ (ความร้อน แสงสว่าง พลังงาน) น้ำ อาหาร (ดิน) ชีวิตจะมีการกำเนิดใน 4 แบบคือ เกิดจากไข่ เกิดจากมดลูก เกิดจากความชื้น เกิดจากดิน การเกิดจากความชื้นบางที่ก็ถือเป็นอันเดียวกันกับการเกิดจากดิน

โลกจักรวาลในแนวคิดของปรัชญาเวทาคะมีความหมายแตกต่างกัน 2 อย่างคือ โลกกายวัตถุหรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้หมายถึงโลกที่ทุกสรรพชีวิตเกิดมาได้ก็เพราะผลจากการกระทำ (การกระทำ) ในชาติที่ผ่านมาซึ่งกรรมนั้น มาประกอบด้วย การกระทำ (กริยา) สิ่งที่เกิด (การก) ผลกรรมที่บังเกิดขึ้นจากการกระทำ และโลกกายวัตถุหรือโลกปรากฏการณ์นี้เป็นโลกมายา ไม่ใช่สิ่งจริงแท้ เป็นภาพปรากฏเท่านั้น จึงเป็นโลกของการทำลายล้างหรือเสื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา ส่วนโลกในอีกความหมายหนึ่ง คือโลกพรหมัน หมายถึง อาตมันสากลหรือพรหมัน และผู้หลุดพ้น รู้แจ้งในพรหมัน ก็คือผู้สร้างจักรวาล สรรพสิ่ง เมื่อรู้แจ้ง ตัวเขานั้นแหละคือทุกอย่าง คือโลก และโลกนี้อยู่ในตัวของผู้หลุดพ้นนั่นเอง โลกแห่งพรหมันหรือพรหมโลกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าสัตยโลก โลกพรหมันหรือโลกภายในที่เรียกว่าทหร อากาศ อันหมายถึงพรหมันนี้ มีเครื่องค้ำกันหรือขวางกั้นหนึ่งทำนบเพื่อกั้นโลกกายวัตถุที่เป็นโลกภายนอกไม่ให้เข้าปะปน

ในตอนเริ่มต้นหรือสภาวะดั้งเดิม ก่อนการสร้างหรือปรากฏเป็นจักรวาลนามและรูปพรหมันมีอยู่แล้ว เป็นทั้งผู้สร้างตัวด้วยตัวเอง ไม่มีนามรูปใด ๆ แม้เมื่อมีการปรากฏเป็นนามรูปของ

จักรวาล สรรพสิ่ง ชีวิตที่คลี่คลายมาจากพรหมันแล้วก็ตาม สัจภาวะของสิ่งเหล่านี้ (ภาวะ ตั้งเดิม) ไม่แตกต่างกัน เพราะจักรวาลและทุกสิ่งทุกอย่างที่สร้างขึ้นเป็นเพียงมายาของพรหมัน สิ่งที่ทำให้เห็นว่าเป็นความแตกต่าง หลากหลายเพราะอวิชานั่นเอง พรหมันไม่ได้เกิดมาจากทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตใด ๆ ที่จะเปรียบเทียบได้ตามประสบการณ์ทางโลกกายวัตถุ เหตุที่สรรพสิ่งในโลกหรือสิ่งสิ่งที่มีลมหายใจ (ปราณ) หรือสิ่งที่มีร่างกายจึงมีเกิดตายก็เพราะสิ่งที่มีลมหายใจ ต้องใช้การบริโภคสิ่งต่าง ๆ เข้าไป ตั้งแต่อากาศเพื่อหายใจ น้ำอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตร่างกายให้ดำรงอยู่ การดำรงอยู่ด้วย การบริโภคเช่นนี้มิใช่ภาวะเที่ยงแท้ อยู่ในวงจรของความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (วงจร 6 ประการ) ทำให้มีเกิดและตาย ไม่สิ้นสุดและการดำรงอยู่จึงอยู่ในภาวะกำกวม มีช่วงเวลาของความคงอยู่ที่สัมพันธ์กับการบริโภคสิ่งต่าง ๆ

แต่พุทธปรัชญาเห็นว่าโลกจักรวาลมีความหลากหลายลำดับชั้น และเป็นไปตามกลไกของธรรมชาติ กล่าวคือเป็นแบบวงจร วงจรนี้เรียกว่าปฏิจสมุปบาท ย่อกล่าวได้ว่าตั้งอยู่บนฐานแห่งเหตุปัจจัย ซึ่งในพระไตรปิฎกเรียกว่าอีกอย่างหนึ่งว่าอทัปปัจจยตา เช่นมีการใช้คำว่า “เมื่อสิ่งมีสิ่งนี้จึงมี หรือ เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด หรือ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี หรือ เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” เมื่อพิจารณาหลักการเรื่องปฏิจสมุปบาท ติความองค์สัมพันธ์ของสรรพสิ่งได้ว่าเป็นแบบวงจร ซึ่งจักรวาลนี้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพรหมในฐานะเป็นต้นเค้าแห่งองค์สัมพันธ์ของผู้สร้างสรรพสิ่งแต่อย่างใด นอกเหนือจากกฎธรรมชาติไม่มี จะว่าไปแล้ว เทพเทวดามีฐานะเป็นผู้อาศัยในโลกจักรวาลเชิงสัมพันธ์เท่านั้น ดังนั้น พรหมจึงเป็นส่วนหนึ่งขององค์สัมพันธ์ในฐานะสัตว์โลกชนิดหนึ่ง ไม่ได้เป็นองค์สัมพันธ์ในฐานะปฐมกตต้นเค้าแห่งสรรพสิ่งดังความเชื่อของปรัชญาเวทानตะ และที่ปรัชญาเวทानตะ มีความเชื่อเรื่องวรรณะซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูในแง่สังคมวรรณะที่วามนุษย์ที่เกิดขึ้นมาไม่เท่าเทียมกันเพราะเกิดจากส่วนต่าง ๆ ของพระพรหม แต่พุทธปรัชญาไม่เห็นถึงความสำคัญของการแบ่งชั้นทางสังคม มนุษย์นั้นล้วนกำเนิดมาจากที่เดียวกัน การแบ่งชนชั้นทางสังคมไม่ทำให้ผู้ที่มิฐานะสูงมีความมั่นคงแต่อย่างใด หากแต่ความประพฤติของบุคคลเท่านั้นที่จะแสดงให้เห็นว่าผู้นั้นควรได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐเพียงใด ผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณธรรม มีความรู้และปฏิบัติธรรมจึงจะได้รับความยกย่องสรรเสริญจากชนทั้งปวง และจากอัครคัมภีร์สุตตร และกรรมกัตถลสูตรนั้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของโลกและสิ่งทั้งหลายในโลก ตั้งแต่หลังจากการเสื่อมสลายไปตามวาระ เกิดสิ่งทั้งหลายขึ้นใหม่อีก และมีวิวัฒนาการเรื่อย ๆ มาแสดงให้เห็นถึงวัฏจักร มีการดับ เกิด ดำรงอยู่ วนเวียนไปเช่นนี้ไม่คงที่

แม้แต่ชีวิตมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เป็นผลจากวิวัฒนาการตามธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุปัจจัยโดยกฎธรรมชาติแห่งความสัมพันธ์ ไม่ใช่พระเจ้าใด ๆ มาสร้างสรรคกำหนด ไม่ได้เกิดขึ้นโดยอำนาจของผู้ใด วิวัฒนาการที่ละน้อย ๆ จนมาอยู่รวมกันเป็นสังคมมีการสร้างฐานะทางสังคมขึ้นและยึดมั่นถ้อยมั่นในสิ่งเหล่านั้นซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างมันขึ้นมาเอง หลงใหลยกย่องบูชาในสิ่งซึ่งตนสร้างขึ้นมาเองโดยลืมนึกว่า สิ่งเหล่านั้นไม่ใช่สิ่งจริงแท้ ไม่สามารถให้ความสุขอันแท้จริงได้ การมีความรู้อันถูกต้องและประพฤติในธรรมเท่านั้นที่จะนำไปสู่สุขอันประเสริฐได้ ฉะนั้น สำหรับพุทธปรัชญา ไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ในฐานะใด วรรณะใด เมื่อเข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์แล้วจะเข้าถึง

สถานะอันแท้จริง ตระหนักได้ว่าที่จริงแล้วไม่มีความแตกต่างทางชนชั้นแต่อย่างใด มนุษย์ทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันดังกล่าว หลักการที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นเอง ไม่ใช่ว่าพระพุทธองค์เป็นผู้มีอำนาจเหนือสิ่งใด ไม่ใช่ผู้ทรงสร้างหรือใช้อำนาจบันดาลให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามพระประสงค์ ไม่ใช่ผู้มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งหลายเช่นในปรัชญาศาสนาอื่น ๆ นี่คือข้อยืนยันลักษณะอเทวนิยมในพุทธปรัชญา

5.4 เป้าหมายสูงสุดในปรัชญาเวทาคตามตรสนะพุทธปรัชญาเถรวาท : ปรัชญาเวทาคตามองว่าสัจจะภาวะอันแท้จริง ไม่มีความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นต้นเหตุแห่งการกำเนิดกับผลที่เกิดจากต้นเหตุ นั้น กล่าวคือ ผลนั้นเป็นของตัวต้นเหตุ เนื้อหาอยู่ในผลนั้น แต่ผลที่เป็นจักรวาลนามและรูป เป็นภาพปรากฏหลากหลายทำให้แตกต่างออกไปจากต้นเหตุที่มีเพียงหนึ่งเดียวที่ไม่มีนามและรูป เป็นภาพปรากฏหลากหลายทำให้แตกต่างออกไปจากต้นเหตุที่มีเพียงหนึ่งเดียวที่ไม่มีนามและรูปใด ๆ อย่างไร ทุกสรรพสิ่งและชีวิตในจักรวาล (รวมทั้งโลกและสรรพสิ่งและชีวิต) มีเนื้อแท้ที่มาจากตัวต้นเหตุอย่างเดียวกันคืออาตมัน และแม้แต่ในการสิ้นสุดภาวะการคงอยู่ของสรรพชีวิตใด ๆ ก็ตามตัวเนื้อแท้ที่เป็นอาตมันนี้ก็คงอยู่และเป็นอย่างเดียวกันกับเมื่อตอนกำเนิดหรือตอนมีชีวิตดำรงอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง อันที่จริง จักรวาล โลก สรรพสิ่ง และชีวิตก็มีอยู่ในต้นเหตุนั้นแล้ว (มีอยู่แล้ว ในพรหมัน) ก่อนที่จะมีการสร้างหรือการก่อให้เกิดขึ้นเสียอีก สรรพชีวิตแม้จะมีเนื้อแท้ (อาตมัน) อยู่ตัวอย่างเดียวกัน แต่ก็มีลักษณะไม่เหมือนกัน มีความแตกต่างกัน เช่น ดีชั่วต่าง ๆ กัน ไม่ใช่เพราะพรหมันสร้างให้ต่างกัน แต่มาต่างกันเองด้วยการกระทำกรรมของแต่ละคนทำให้เกิดอภิยาที่ปกปิดตัวแท้ที่อยู่ภายใน มองเห็นแต่นามและรูปภายนอกเป็นภาพปรากฏที่แตกต่างกันไป เช่นพวกพราหมณ์เกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม เป็นวรรณะที่สูงกว่าทุกวรรณะ กษัตริย์เกิดจากพาหาของพระพรหม แพศย์หรือไวยสยะเกิดจากส่วนขาของพระพรหม และวรรณะศูทรเกิดจากเท้าของพระพรหมเป็นวรรณะต่ำสุด ว่าโดยหน้าที่ตามวรรณะของคนในสังคมทั้ง 4 ถูกสร้างโดยพรหมด้วยเหตุนี้ แต่ละบุคคลจะพกพาเอาผลกรรมที่กระทำไว้ขณะมีชีวิตอยู่ไปด้วย ถ้าประกอบกรรมชั่วก็ไปสู่ยมโลก ไปใช้กรรมที่นั่น แล้วกลับมาเกิดบนโลกการวัฏฏอีก ถ้าประกอบกรรมดีก็ไปสู่โลกพระจันทร์ (สวรรค์) เสวยผลกรรมดีจนหมดบุญแล้วก็กลับมาเกิดบนโลกกายวัฏฏอีก วนเวียนเกิดตายเช่นนี้ไม่สิ้นสุด จนกว่าจะประกอบผลการทางปัญญา รู้แจ้งพรหมัน หลุดพ้นจากพันธนาการทั้งปวง คือ ความชั่ว อภิยา ความอยาก (กิเลสตัณหา) จิตวิญญาณก็จะไปสู่พรหมโลก คงสภาพอยู่เช่นนั้น ไม่กลับมาวนเวียนเกิดตายอีกต่อไป

ด้วยเหตุนี้ เป้าหมายสูงสุดในปรัชญาเวทาคตาม ตร จึงเห็นว่า นรชนจะได้รับความสุขพ้นจากความทุกข์ได้ ต่อเมื่อได้ทำลายอภิยาหรืออวิชชา มายา จึงจะสิ้นสุด วิญญาณหรืออาตมันก็จะบริสุทธิ์ไปรวมอยู่กับพระเจ้าสูงสุดคือพระพรหม ดังนั้น การเข้าถึง พระพรหมคือการบรรลุโมกษหรือมukti การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มีหนทาง 2 คือ 1. ขึ้นมukti มี 3 ขั้นคือ ขั้นไม่มีตัวตนคือการได้เข้าไปรวมเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับพรหมอย่างสมบูรณ์ ขั้นไม่บริสุทธิ์ คือ การไปสู่พรหมโลกหรือสวรรค์ชั้นสูง ๆ 2. ขึ้นขึ้นมukti คือ การบรรลุอิทธิวิสัยระหว่างมีชีวิตอยู่ คือการได้มาซึ่งอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ โดยมรรควิธีที่นำไปสู่การบรรลุมuktiมี 3 ประการคือ วิธีแรก มุกติอาจได้มาด้วยการ

บำเพ็ญบุญในศาสนา เช่น การประกอบการบุญอายุหรือพิธีกรรมอื่น ๆ วิธีสอง ให้มีศรัทธาหรือความภักดีต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าอย่างจริงใจ วิธีสาม ปรัชญาเวทาคะว่า อวิชชาคือความไม่รู้จริงในพระเจ้า เป็นเจ้าสูงสุดและธรรมชาติของมนุษย์กับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า จึงเป็นหนทางนำไปสู่สัจธรรม สู่ความหลุดพ้น

ส่วนพุทธปรัชญาเห็นว่า นิพพานคือเป้าหมายแห่งชีวิตอันประเสริฐสูงสุด เพราะความหลุดพ้นจากสรรพกิเลสทั้งปวงนั้น มีสถานะเป็นอนัตตา (ไม่มีตัวตน) ดังข้อความที่กล่าวว่า สัพเพ ธมมา อนัตตา หมายถึงสิ่งทั้งหลายที่สามารถที่จะอธิบายให้เหตุผลได้ถ้าปราศจากการยอมรับแนวคิดเรื่องอนัตตา เหมือนกับแนวคิดเรื่องโมกษะ ในข้อพิจารณาถ้าไม่ยอมรับเหตุผลความมีอยู่ของอาตมณัก็จะเป็สิ่งที่ไม่สามารถที่จะอธิบายให้เหตุผลได้ที่เป็นเช่นนี้รู้ก็เพราะว่าถ้ามีการยอมรับอัตตา การประพติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์ก็ไม่น่าจะมี ดังที่พระพุทธองค์แสดงธรรมเปรียบเทียบกับมูโลควัวว่า “ภิกษุ ถ้าการได้อัตภาพแม้มีประมาณเท่านี้ เที่ยง ยั่งยืน คงอยู่นิรันดร์ ไม่มีการแปรสภาพ การอยู่ประพติพรหมจรรย์ เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบนี้ก็น่าจะถูกบัญญัติขึ้นก็เพราะเหตุที่การได้อัตภาพมีประมาณเท่านี้ ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงที่อยู่ชั่วนิรันดร์ มีการแปรสภาพ ฉะนั้น การอยู่ประพติพรหมจรรย์เพื่อสำหรับสิ้นทุกข์โดยชอบจึงถูกบัญญัติขึ้น” ส่วนข้อเปรียบเทียบเป้าหมายแห่งชีวิต “โมกษะ” ในวรรณคดีปรัชญาเวทาคะ เป็นลักษณะการเข้าถึงในแบบอัตตา ส่วนการเข้าถึงเป้าหมายอันประเสริฐ “พระนิพพาน” ในวรรณคดีพุทธปรัชญา เป็นลักษณะการเข้าถึงในแบบอนัตตา วางเปล่า ดังความ “นิพพานํ ปรมํ สุธมฺม” ทั้งนี้ หลักการหลุดพ้น 2 แบบของระบบแนวคิดปรัชญาเวทาคะคือชีวันมุกติและวิเทหมุกติ ชีวันมุกติหมายถึงการหลุดพ้นซึ่งผู้หลุดพ้นแล้วยังมีชีวิตอยู่ เทียบได้กับ สอฺปาติเสสนิพพาน ของพุทธปรัชญา แม้จะบรรลุโมกษแล้ว แต่ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนมุกติหรือโมกษะ อย่างนี้เทียบได้กับ อนฺปาติเสสนิพพาน แต่มีความแตกต่างกันระหว่างโมกษะกับนิพพาน ในแง่ที่ปรัชญาเวทาคะกล่าวว่าเป้าหมายความจริงสูงสุดแห่งชีวิตอันประเสริฐของปรัชญาเวทาคะเป็นความจริงที่เป็นในแบบอัตตา ส่วนพุทธปรัชญาแบบอนัตตา ที่สอดคล้องกันทั้งสองต่างมุ่งเป้าหมายถึงบรมสุข

6. อภิปรายผล

ปรัชญาเวทานตะเชื่อว่าพระเจ้าคือสิ่งสมบูรณ์ และเป็นผู้สร้างโลกจักรวาล รักษา และทำลาย แต่พุทธปรัชญาไม่ยอมรับว่าพรหมันเชิงอัตตา ไม่ยอมรับความมีอยู่ของพระเจ้าว่า มีอยู่จริง ไม่เชื่อในอำนาจของพรหมัน ปฏิเสธสิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งหมายถึงปฏิเสธสิ่ง ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง โดยที่ไม่อาศัยสิ่งอื่นเป็นเหตุปัจจัย ถ้ามีสิ่งดังว่านี้ มีมันก็จะดำรงอยู่อย่างนิรันดร์ ถึงแม้ เทวนิยมอย่างเวทานตะยืนยันความมีอยู่จริงและมีอยู่อย่างอิสระของอัตตา (อาตมัน) แต่พุทธศาสนา ปฏิเสธความเป็นหรือมีอัตตาเพราะขาดคุณสมบัติ 4 ประการ คือ (1) ความสมบูรณ์ (2) ความเป็นอันตมัสัจจ (3) ความมีอย่างอิสระ (4) ความมีสาระ ซึ่งนักปราชญ์ในยุคหลังเช่นท่านวสุพันธ์ กล่าวหาว่าอาตมันและธรรม (จิตและวัตถุ) เป็นเพียงสมมติฐานผิดเผินไม่ใช่เรื่องจริงจางแต่อย่างใด วิญญาน (อัตตา,อาตมัน,ชีวาตมัน) และโลก (หรือจิตกับวัตถุ) มีอยู่อย่างสัมพันธ์กัน ไม่มีสัจภาวะ สูงสุดใดที่จะมากำหนดจิตและวัตถุ ท่านนาคคารุณผู้ก่อตั้งนิกายอหิมิกะกล่าวยิ่งขึ้นไปอีกว่า “สังขตธรรมก็ดี อสังขตธรรมก็ดี โดยปรมาตม์แล้วย่อมมีภาวะอันเดียวกันคือศูนยตา (ความว่าง) บาปบุญ สัตว์แม้กระทั่งนิพพาน ว่าโดยปรมาตม์มีสภาพเหมือนกับคือศูนยตา (สรวม คุณยม) ทั้งโลกียธรรม และโลกุตตรธรรมไม่มีโดยตัวเอง” เนื่องจากพุทธปรัชญาปฏิเสธในเรื่องอัตตามาโดยตลอดดังได้กล่าวมาแล้ว จึงถือว่าหลักความเชื่อในทางพุทธศาสนาไม่สุดโต่งไปในทางใดทางหนึ่งระหว่างผู้ที่เชื่อในความมีอัตตา คือ อุจเฉททิฎฐิที่เห็นว่าชีวิตอยู่ยั่งยืนตลอดไป กับ สัสสตทิฎฐิ ที่เชื่อว่าตายแล้วสูญ ไม่มีสิ่งใดเหลือ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าทั้งสองทฤษฎีถือเป็นมิจฉาทิฎฐิ ไม่ควรยึดถือ

แนวคิดเชิงวิจารณ์ ปรัชญาเวทานตะเห็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดระบบวาระที่เกิดขึ้น โครงสร้างทางสังคมของอินเดียโบราณ โดยจำแนกจากอาชีพและฐานะทางสังคม ออกเป็น 4 วาระ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ เป็นชาวอารยัน และศูทรเป็นชนพื้นเมือง วาระทั้ง 4 นี้ วาระ พราหมณ์เป็นวาระที่ได้รับยกย่องและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนอินเดีย เพราะพราหมณ์ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างเทพเจ้ากับมนุษย์ในเวลาที่ทำพิธีบูชา บวงสรวง และจะเป็นวาระเดียวที่ผูกขาดการทำพิธีบูชาญ จนได้รับการยกย่องว่าเป็นวาระเดียวที่ประเสริฐที่สุด การได้รับยกย่องเช่นนี้เพราะความเชื่อเกี่ยวกบพรหมเป็นผู้สร้างโลกและมนุษย์ โดยเชื่อว่ามนุษย์เกิดจากส่วนต่างๆของพรหม และวาระพราหมณ์นั้นเกิดจากปากพรหม ขณะที่วาระอื่นเกิดจากส่วนต่างๆที่ นอกเหนือจากปากพรหม พราหมณ์จึงเป็นเจ้าของคัมภีร์พระเวทและเป็นผู้ที่เข้าถึงพระเป็นเจ้าเพียงวาระเดียวเท่านั้น หากพิจารณาจะเห็นว่า แนวคิดดังกล่าวได้รับการคัดค้านไม่เห็นด้วยจากพุทธ ปรัชญาเถรวาท ซึ่งมีแนวคิดในเรื่องสิทธิและเสรีภาพและความเสมอภาคทางสังคม โดยเชื่อว่าผู้ ประเสริฐไม่ได้เป็นโดยกำเนิด แต่เกิดจากคามประพฤติปฏิบัติที่ประเสริฐ พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้ ภารทวาชพราหมณ์และวาเสฏฐพราหมณ์ว่า แท้จริงแล้วพราหมณ์ทุกคนล้วนเกิดจากมารดาที่เป็นหญิง ต้องอยู่ในครรรค์ตลอดจากครรรค์และดื่มน้ำนมเหมือนคนในวาระอื่นๆไม่มีอะไรเป็นพิเศษ วาระทั้ง 4 ต่างล้วนเป็นที่รวมของบุคคลทั้ง 2 จำพวกคือ พวกที่ประกอบบกุศลกรรมและพวกที่ ประกอบกกุศลกรรม ดังนั้น หากบุคคลมีคุณธรรมแล้ว ก็ถือว่าเสมอภาคกันหมด เหมือนไฟที่เกิดจากไม้ต่างชนิดกัน แต่เปลวไฟ สีของไฟ และแสงไฟย่อมไม่แตกต่างกัน บุคคลไม่ว่าจะเป็นวาระใด เมื่อ

ออกบวชเชื้อสายพระศากยบุตร ทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้พระธรรมวินัยได้เหมือนกันหมด ประดุจแม่น้ำสายใหญ่ๆ ในอินเดียไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำสินธุ แม่น้ำสรัสวดี แม่น้ำ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา แม่น้ำสรวุ และแม่น้ำที่เมื่อแม่น้ำหลายสายไหลไปถึงทะเล ทะเลย่อมรองรับไว้ แม่น้ำเหล่านั้นย่อมละเชื้อเดิม ปรากฏชื่อว่าทะเล ฉนใด วรรณะทั้ง 4 เหล่านี้ก็ฉนนั้น มาบวชในสำนักของพระพุทธองค์ ก็ย่อมละเชื้อเดิม ปรากฏชื่อว่าพุทธบุตร พรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับคุณธรรมหรือการกระทำอันประเสริฐของมนุษย์ซึ่งเกิดจากมนุษย์นั่นเอง ไม่ใช่พรหมเป็นผู้ทำให้เกิดมนุษย์ในวรรณะต่างๆ

ข้อสังเกตจะพบว่าพุทธปรัชญาจะตั้งอยู่บนรากฐานของความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสถึงลักษณะของโลกธาตุ หรือจักรวาลนั้น ส่วนมากของพุทธพจน์เป็นเทศนานำทางชีวิตของมนุษย์ เรื่องโลกธาตุหรือจักรวาลที่กล่าวถึง จึงเป็นเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ กล่าวคือไม่สนใจเรื่องโลกธาตุ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับนามธรรมมากกว่าที่จะให้ยึดอยู่กับจิตตนาการของโลกทัศน์ในด้านรูปธรรม แต่ว่าหากพิจารณา ปรัชญาเวทานตะ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา พิจารณาตามรูปลักษณะเป็นวัตถุในโลกแห่งรูป เปรียบเทียบแบบประนีประนอม จะเห็นว่า ปรัชญาเวทานตะนั้นเป็นการฉายโครงสร้างและรูปลักษณะของฝ่ายนามธรรม หรือจิตมนุษย์ ออกสู่ฉากแห่งจิตตนาการ โดยอาศัยเทียบเคียงให้สอดคล้องกับบางส่วนของประสบการณ์ของโลกแห่งวัตถุแล้วก็จะพบความหมายใหม่ว่า แท้จริง จักรวาลแบบปรัชญาเวทานตะก็คือแผนผังของโครงสร้างของ ด้านนามธรรมคือจิตใจของมนุษย์นั่นเอง

7. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยแนวคิดเรื่องพรหมันในทรรศนะปรัชญาเวทานตะไปใช้เป็นหลักดำเนินชีวิต ข้อที่ว่า เมื่อมีศรัทธาสงสัยใด ควรเรียนรู้โดยไม่ต้องสงสัย แล้วนำมาปฏิบัติให้ได้จริง แล้วเราจะรู้เองว่าพระเจ้าหรือพรหมนั้นจริงหรือไม่ หลักการแนวคิดของระบบปรัชญา ผู้ศึกษา เชื่อว่า หากท่านใดก็ตามที่ได้ศึกษาปรัชญาเวทานตะในระดับหนึ่ง และถ้าปฏิบัติตามนั้นจริง จะเข้าถึงพรหมันหรือไม่ก็ตาม แต่อย่างน้อยผู้ที่เชื่อ แล้วผู้ปฏิบัติตาม จะเข้าใจอะไรได้ในระดับหนึ่ง ในการค้นคว้าหาคำตอบเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้า หรือ พรหมัน ว่าพรหมันเป็นผู้สร้างโลกจักรวาล และสรรพสิ่งชีวิตจริงหรือไม่ ในแง่มุมมองของการลงมือปฏิบัติตามนั้น ไม่ต้องมัวมาหาคำตอบด้วยตัวอักษรให้เสียเวลา ส่วนข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยแนวคิดเรื่องพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทไปประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นภายในครอบครัว โรงเรียน เพื่อนฝูง ที่ทำงานระดับประเทศ เช่น ในการบริหารประเทศของรัฐบาล เพราะว่าหลักธรรมเรื่องพรหมวิหารธรรม 4 นี้มีคุณลักษณะพื้นฐานทางศีลธรรมจริยธรรมสำหรับคนทุกสังคมที่สามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงไม่อิงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดใด หมายถึงทุกคนสามารถปฏิบัติเข้าถึงหลักพรหมวิหารธรรมนี้ได้หมด

จะพบว่า ยังมีประเด็นที่สามารถศึกษาวิจัยเพิ่มเติมซึ่งไม่ใช่ประเด็นหลักในการวิจัยนี้ได้ อีก ผู้วิจัยจึงขอเสนอหัวข้อ ประเด็นในการวิจัยเกี่ยวกับศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพรหมันในปรัชญาเวทานตะและพรหมในพุทธปรัชญาเถรวาทในครั้งต่อไป ประเด็นพรหมันในปรัชญาเวทานตะ

ในแง่มุมมองที่คนทั่วไปยังสงสัยซึ่งยังหาคำตอบได้ไม่ชัดเจนนัก ซึ่งประเด็นเปรียบเทียบกับพรหมันกับวิทยาศาสตร์ ที่ดูจะขัดแย้งกัน เพราะวิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์สมัยใหม่ที่คนส่วนมากเชื่อถือว่าพิสูจน์ได้จริง พรหมันเป็นระบบแนวคิดเชิงเหตุผลทางปรัชญา ถือว่าเป็นเรื่องทำถายไม่น้อยสำหรับผู้ใคร่ศึกษาในเรื่องนี้ และเรื่องพรหมในพุทธมหายานก็ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้านักก็อีกเรื่องหนึ่งที่น่าศึกษา และเรื่องความสัมพันธ์พรหมกับมนุษย์ในพุทธปรัชญาก็ยังไม่มีใครศึกษา ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นข้อการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องพรหมันในปรัชญาเวทตามทรรศนะวิทยาศาสตร์
2. ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องพรหมในพุทธปรัชญามหายาน
3. ควรศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพรหมกับมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเทวัญ*. 2500. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2517). *ศาสนาปรัชญาประยุกต์*. กรุงเทพฯ : หจก.แพรววิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล.
- วัชรระ งามจิตต์เจริญ (2525). *พุทธศาสนาเถรวาท*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมัคร ปุราवास. (2554). *ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สนั่น ไชยานุกุล. (2519). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ ริงสี. (2545). *ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2524). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์.
- Radhakrishnan S. (1966). *Indian Philosophy*. Vol . London : Gesrge Allen & Unern Ltd.
- Samkara. (1973). "Quoted In A Source Book Inindian Philosophy. Ed. Sarvepalli Radhakrilishnan End Charles Amooore. Princton : Princton Univeresity Press.
- SatiChandra Chatterjee, m.a., ph.d. and Dhirendramohan data, m.a. (1984). *Ph.d. An Introduction to indian philosoph.*, university of Calcutta.
- Svami Sarvananda. (1995) *Kena Upanisad*. Madras : Sri Ramakrishna Printing Press.
- T. M.P. Mahadeven. (1969). *The Philosophy of Advaita*. Madras : Ganesh & co . Private Ltd.
- Vergilius Ferm. (1971). "Monism," *Dictionary of Philosophy*, Ed. Dagoert D. Runes .Totawa : ittlefi, Adams & Co.

